

АКТУАЛІЗАЦІЯ ГЕНДЕРНИХ МАРКЕРІВ ІНТОНАЦІЙНОГО ОФОРМЛЕННЯ АНГЛОМОВНОГО ДІАЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ КОМУНІКАНТІВ

В статье рассматриваются проблемы декодирования интонационно-го оформления англоязычного диалогического дискурса в зависимости от социального статуса коммуникантов; анализируются дистинктивные особенности интонации “женской” и “мужской” речи (расширение / сужение мелодического диапазона; использование сложных терминальных тонов; повышение / понижение громкости речи; ускорение / снижение темпа речи; использование эмфатических и хезитационных пауз).

Ключевые слова: *социальный статус, доминирование, подчинение, равноправие, интонационное оформление, “женская” речь и “мужская” речь.*

The article deals with the problems of decoding the intonation of the English dialogical discourse depending on the social status of communicants; distinctive peculiarities of “female” and “male” intonation patterns are analysed (pitch widening / narrowing; the use of compound terminal tones; loudness increase / lowering; tempo quickening / decrease; the use of emphatic pauses and pauses of hesitation).

Key words: *social status, domination, subordination, equality, intonation patterns, female speech, male speech.*

“Чоловіче” та “жіноче” мовлення є дуже важливою складовою гендерної теорії, яка виникла в результаті діяльності жіночого руху “фемінізм” [7; 8 та ін.]. Відомо, що мовлення розглядається як ціле-спрямована соціальна дія, як компонент взаємовідносин людей та механізмів їхньої свідомості. Проблеми гендерних відмінностей, якими займалися до теперішнього часу соціологи та психологи (Ш. Берн, І. Г. Ольшанський, Е. Маккобі), зацікавили філологів [1; 4: 39–48; 6 та

ін.], тому що не тільки біологічна, але й соціокультурна стать людини впливає на комунікацію індивідів взагалі і на різноманітні аспекти його життєдіяльності. Мовленнєва поведінка людини диктується сукупністю гендерних “прояв” на різних лінгвосоціокультурних рівнях. Вивчення впливу гендеру людини на його мовлення стали особливо численними в останні роки, що свідкує про зростаючий інтерес вітчизняних (А. П. Мартынюк, В. Н. Базылев, Ю. А. Сорокин та ін.) й російських лінгвістів (М. В. Городникова, А. В. Кирилина, В. В. Потапов та ін.) до цієї проблеми. Особлива увага приділяється особливостям лексико-граматичного оформлення мовлення жінок і чоловіків, їхньої мовленнєвої поведінці, соціальним ролям жінок і чоловіків, прояві гендерних маркерів на різних лінгвосоціокультурних рівнях; аналізуються дистинктивні характеристики мовлення жінок і чоловіків взагалі. Слід зазначити, що інтонація як важливий гендерний маркер семантики мовлення не розглядається науковцями у повному обсязі; існують дослідження деяких компонентів інтонації мовлення жінок і чоловіків, які не характеризують особливості імпліцитного смислу повідомлення. Крім того, цілісне вивчення різнорівневих гендерних маркерів мовлення не відображено у сучасних наукових дослідженнях, саме тому вважаємо за доцільне дослідити варіювання інтонаційного оформлення гендерно-маркованого мовлення у взаємодії із соціальним статусом комунікантів та лексико-граматичними засобами оформлення висловлювань співрозмовників в одностатевих (ОСД) і двостатевих діалогах (ДСД) з метою адекватного декодування аудіоповідомлення.

Для реалізації зазначеної проблеми було проведено фонетичне дослідження на кафедрі теоретичної та прикладної лінгвістики Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, в ході якого передбачалось вирішення наступних завдань:

- визначення особливостей інтонаційного оформлення “жіночого” і “чоловічого” мовлення;
- визначення дистинктивних особливостей інтонаційного оформлення “жіночого” і “чоловічого” мовлення;
- визначення механізму взаємодії складових інтонації із соціальним статусом жінок і чоловіків в англomовному діалогічному дискурсі.

Матеріал дослідження складався з англomовних діалогічних аудіотекстів, з аудіододатків до автентичних (британських) підручників з англійської мови та оригінальних аудіоматеріалів. Обрані тексти, які

містять 10 інформантів (носіїв мови) характеризуються інформативністю та необхідною “наявністю” гендерних лінгвістичних маркерів “жіночого” і “чоловічого” мовлення.

Метою слухового та аудиторського аналізу в рамках цього дослідження було визначення особливостей інтонаційного оформлення відібраних гендерно-маркованих аудіотекстів, виявлення інтонаційного еталону актуалізації гендерних маркерів в англomовних ОСД і ДСД з урахуванням соціального статусу комунікантів. Інтонаційні засоби розглядалися на рівнях синтагми, фрази і надфразових єдностей (НФЄ). В ході інструментального аналізу мовні фрагменти було поділені на сегменти, а саме фрази, синтагми та ритмічні групи з метою вимірювання тональних, темпоральних та динамічних характеристик передавання гендерно-маркованих висловлювань.

Об'єктом фонетичного дослідження є структура інтонаційного оформлення англomовного “жіночого” та “чоловічого” діалогічного дискурсу. Кінцевою метою всіх поставлених у фонетичному експерименті завдань є виявлення характеру зв'язку між складовими інтонації та ступенем їхнього варіювання в залежності від соціального статусу. Оскільки дана робота пов'язана багатофакторною моделлю, слід дотримуватися системного підходу, який передбачає вивчення досліджуваних складових загальних характеристик та їхню кореляцію з мовними і немовними засобами різних рівнів.

Першим завданням виступає виявлення інтонаційних ознак автономно актуалізованого “жіночого” та “чоловічого” мовлення, які відображують “гендерні маркери”, діалогічного мовлення та встановлення лінгвістичних ознак, що максимально відображують жіноче та чоловіче мовлення. Другим завданням виступає порівняння виключно “жіночих” і “чоловічих” інтонаційних маркерів, що проявлятимуться як на окремих складових інтонаційного оформлення (тональних, темпоральних і динамічних) висловлювань жінок і чоловіків, так і на рівні їхньої сукупності. Можна сказати, що “жіночі” і “чоловічі” моделі інтонаційного оформлення “штучно” існують в ідеалі, але в реальних умовах в ході комунікативних актів ці моделі мають свої інваріанти під впливом суб'єктивних і / чи об'єктивних факторів (зацікавленість темою розмови, емоційний стан мовця, суб'єктивне відношення до комунікативної ситуації взагалі, соціальна роль і таке інше). Саме тому, такі інтеграції-сукупності доцільно розглядати через призму класифікації суб'єктивно-модальних полів, яка була запропонована Т. М. Корольовою [2: 64–65].

Наведемо приклад варіювання комунікативної поведінки жінок і чоловіків з точки зору передавання *емоційно-оцінювальних значень*. Так, ступінь співчуття (рівень — *міжособистісні відносини*) у репрезентації жінок і чоловіків під час обговорення рутинних справ не співпадає. Жінки обирають із цієї парадигми вести розмову в ідеалі тепло, душевно, підбадьорюючи, співчуваючи, м'яко. Чоловіки тендують розмовляти заспокійливо, байдуже, без співчуття, іноді холодно. *Активність* жінок актуалізується в їхньому натхненні розмовою та ентузіазмі, а чоловіки виражають зацікавленість розмовою (різні ступені активності). *Домінування* жінок має характер зніяковілості, соромливості, чоловіки частіше не бентежаться, ведуть себе безсоромно. *Позитивно* настроєні жінки обирають ступінь задоволеності (захоплено, в захваті, щасливо, радісно, задоволено), чоловіки — ступінь стриманості (незворушно, стримано, володіючи собою). В залежності від обраного рівня емоційно-оцінювальних полів комуніканти використовують відповідне інтонаційне оформлення висловлювань.

Одностатеві співрозмовники тендують більш реалізовувати типові “жіночі” чи “чоловічі” моделі. Однак, якщо різностатеві комуніканти виконують однакові соціальні ролі, комунікативна поведінка мовців відхилюється від ідеальних “жіночих” і “чоловічих” моделей. Так, є збіги у комунікативній поведінці жінок- і чоловіків-домінантів у двостатевих діалогах — обидва мають привілеї вести розмову, ставити питання до співрозмовника, надавати інструкції, іноді переривати співрозмовників і т. д., але чоловіки намагаються “адаптуватися” до манери ведення розмови жінкою, що підпорядкується, тобто чоловіки стараються вислухати жінку до кінця із зацікавленістю та розумінням (часто це є “напускним”), виразити співчуття та підтримку. Жінки ведуть себе більш “авторитарно”, жорстко, іноді непохитно з чоловіками, що підпорядковуються, вони (жінки) репрезентують свою значущість чоловікам (одне із “завдань” феміністок).

Розглянемо варіювання інтонаційного оформлення мовлення жінок і чоловіків в одностатевих діалогах, де вони спілкуються в режимі домінант — той, хто підпорядкується, при передаванні власно оцінних значень *ступеня схвалення*. Парадигма цього семантичного поля представлена диференціальними семами, які градуально “розміщуються” у діапазоні модальних значень, крайні члени ряду є антонімами (схвально, прихильно, байдуже, критично, осудливо, засуджуючи, звинувачуючи). Акустичні кореляти досліджуваних модальних значень чітко марковані мелодійним і тембральним параметрами. *Схва-*

лення, що маніфестується жіркою-домінантом, передається більш підвищеним мелодійним регістром мовленнєвого сегмента та більш розширеним діапазоном вимовляння фрази в цілому, ніж у “чоловічій” реалізації, відповідно, всі акустичні кореляти “жіночого” мовлення характеризуються як дещо підвищені, ніж чоловічі: високий спадний тон, більш дзвінкий тембр, слайдінгова шкала. Щодо протилежного ставлення жінок — *несхвалення*, воно оформлюється спадно-висхідним ядерним тоном, зниженим регістром, дещо приглушеним тембром. “Чоловіче” домінантне мовлення характеризується більш зниженим регістром, ніж жіноче. “Жіноче” *критичне* ставлення реалізується складним висхідно-спадним тоном в ядрі (“чоловіче” — високим спадним), уповільненням темпу (але дещо швидшим, ніж темп мовлення чоловіків). Емфатичність “жіночої” фрази підсилена у порівнянні з “чоловічою”, “жіночий” голос звучить різкіше. *Засудження* представлено чоловіками-домінантами низьким регістром мелодики (нижчим, ніж “жіночий” регістр), наявністю хрипоти у голосі, середнім діапазоном, низьким низхідним тоном (“жінки” іноді використовують низький висхідний тон), посиленням ступенем категоричності засудження. Чоловіки tendують використовувати низхідну скандентну шкалу, таким чином посилюючи ступінь інтенсивності висловлюваного відношення. Жінки часто дотримуються рівної шкали, таким чином демонструючи бажання заспокоїти співрозмовницю.

Темп мовлення чоловіків-домінантів у цілому характеризується певною сповільненістю при вираженні аналізованих модальних значень в ОСД. “Жіночий” темп є відносно повільним, тому що вони використовують більш емфатичних пауз (частіше невокалізованих у формі штучних вдихів і видихів), ніж чоловіки, а “решта фрагментів” вимовляється достатньо швидко. Чим збудженіше стан жінки у момент обговорення проблеми, тим вище гучність її мовлення. Її ставлення до проблеми (схвалення/несхвалення) менш впливають на гучність мовлення. Відомо, що чоловіки більш стримані, ніж жінки, та інструментальний аналіз підтверджує це ствердження визначення “чоловічої” гучності як дещо знижена, ніж “жіноча”.

Під час вивчення особливостей реалізації гендерного фактору в англomовному діалогічному дискурсі було виявлено, що практично всі комунікативні типи і лексичне “наповнення” мовної реалізації на інтонаційному рівні виражаються завдяки взаємодії із гендерними маркерами соціальних ролей співрозмовників. Наприклад, *директивність* жінки-домінанта у ДСД маніфестується через *наказування*

(The first thing you have to do is...), *вимогу* (A further requirement is that the note has to mention what's known as a "sum certain") та *розпорядження* (Then the two of you'll go to the National Police...), які представлені у формі спонукальних речень чи оповідальних, які виконують функції наказування, і передаються за допомогою низького висхідного тону та ступінчатої шкали. В голосі відчувається впевненість, рішучість, авторитарність та напучання. Темп характеризується відносною повільністю, гучність — нормальна (іноді дещо підвищена). Жінка користується нейтральною лексикою (у формальній обстановці — спеціалізована), але іноді “з'являються” експресивні слова та вигуки типа “*Oh, dear; Great; Hm; Well; Um*”. Також є присутніми риторичні запитання, які починаються зі слів “*Why should I...*” Жінки-домінанти частіше, ніж чоловіки перетворюють спеціальні питання у риторичні завдяки зміні низхідних тонів висхідними: “*Why would a business offer new shares at a price that's significantly lower than the current market price of the shares?*”. Можна засвідчити, що не існує суворої залежності інтонаційного оформлення від комунікативного типу фраз. Граматичне оформлення висловлювань жінок — коректне. Із синтаксичної точки зору, “жіночі” речення є повними, часто складносурядними чи складнопідрядними.

Чоловіки-домінанти у ДСД реалізують свою домінантність більш через *пораду* (дружелюбну рекомендацію, пропозицію — *Why don't I come over this evening and help you... ?; Well, what if I carried ... ?*), *переконання* або *прохання* (*A bit? Molly, please ... ; Let me help you... та інші*). Слід відзначити, що рекомендація, пропозиція оформлюється у виді спеціальних запитань.

Наступний уривок з діалогу показує наочний приклад *переконання* (аргументованого) жінки чоловіком:

Daisy Sounds like you want to go ahead with it...

Mike ...You know, about the loan.

Daisy That shouldn't be a problem, though, should it?

Mike No, er, I don't think so. I asked Rob when he needed a decision by, and he said by, um, by next weekend.

Daisy Really? That soon?

Mike Yes, apparently he's not the only person trying to buy the place. I asked him if he was talking to any other investors, and he said no. So, it's up to us, really.

Daisy Well, if you're sure, then let's just do it.

Mike I don't think we'll regret it...

Чоловік реалізує *переконання* “наративним” (“оповідальним”) засобом, жінка ставить запитання (виражає здивованість, неймовірність та переживання — Really? That soon?). Чоловік намагається не використовувати категорійні негативні форми (I don’t think so, I don’t think we’ll regret...).

Практично всі “чоловічі” репліки, що виконують *рекомендаційну* функцію, оформлені високим низхідним тоном у ядрі, вони відрізняються мелодичним оформленням шкали (*порада* та *рекомендація* — слайдінговою, *побажання* — низхідною). Тональний діапазон дещо розширений, регістр реалізації фрази — середній. Темп мовлення при передаванні *побажання* швидше у порівнянні з *наполяганням*. *Прохання* передається високим низхідним, а *умовляння* — низхідно-висхідним тоном. Коли чоловік починає більш умовляти жінку, розширюється тональний діапазон фрази в цілому за рахунок змищення вгору верхньої границі основного тону, а також підвищенням регістра реалізації мовленнєвого відрізка. Найшвидше розмовляє чоловік, менш наполягання він виражає.

Інтерес становить взаємодія “нейтральних” лексико-граматичних засобів і інтонації, коли вона автономно виступає компенсатором стосовно тих засобів, які є відсутніми в цьому мовному відрізку, і є активним механізмом передавання імпліцитного смислу. Наприклад: “As for the firm’s culture, I’d have to say we’re pretty traditional. People dress quite formally, in suits, and we don’t call partners by their first names. *It’s a good place to work ...*”. Темп чоловіка-домінанта у ДСД під час вимовляння фрази “*It’s a good place to work ...*” характеризується як повільний, мова — уривчаста, мелодійний рівень — низький, шкала — рівна, голос — хриплий, що свідчить про незадоволене ставлення того, хто говорить, до висловлюваного. Чоловік застосовує інтонаційні засоби, щоб “розшифрувати нейтральність” лексико-граматичних, його слова набувають найбільшої яскравості і виразності.

Під час комунікації співрозмовники застосовують різнорівневі лінгвістичні засоби (часто у сукупності з паралінгвістичними), які взаємодіють, але, з семантичної точки зору, відрізняються планом враження: семантично однонаправлені, семантично протилежно-спрямовані, семантично незалежні.

Жінки tendують використовувати мовні та немовні засоби у взаємодоповненні: лексико-граматичні засоби посилюють і / чи дублюють інтонаційні і навпаки. Наприклад: “It’s another one from, er, Hillard’s department store, would you believe, saying I still owe them

\$11,000 for that sofa I never ordered. I mean, I wouldn't mind, but I spent two hours on the phone to them about it last week." Інтоніаційне оформлення у цьому прикладі виконує допоміжну функцію. Смісл послання оптимально сприймається в реальних умовах комунікації, тому що лексико-граматичне оформлення "жіночих" речень чітко передає реальний стан події, а інтонаційні "підтримують" його.

Труднощі викликає трактування ситуації, коли логіко-семантична і модальна маніфестації фрази варіюють на лексико-граматичному рівні з різним ступенем прояви. Теж саме можна сказати про подібні відношення інтонаційних засобів і контексту (з урахуванням немовних чинників), тобто такого роду взаємодія різнорівневих мовних засобів носить характер уточнення й підпорядкування. У випадку невеликого ступеню невизначеності лексико-граматичних засобів, інтонація компенсує її, тобто виконує уточнювальну функцію, розкриваючи додатковий смісл, і посилює (чи ослаблює) модальні значення, експліцитно відзначеного лексико-граматичними засобами. Так, у нижченаведеному прикладі розмови жінок (режим — рівноправ'я) на основний смісл, що передається лексикою, — *інформування слухачки про подію* — накладається підтекст "*пожалій мене*", який реалізується за допомогою інтонаційних засобів (з'явлення внутрішніх емпатичних пауз, звуження мелодичного діапазону фрази в цілому, зменшення гучності її вимовляння, а потім різке підвищення гучності на слові "*me*"): "Well. I was there for about an hour and he was very helpful. However there was another threatening letter waiting for me when I got home."

У випадку наростання ступеня невизначеності характеру конотації в межах певного лексичного складу, синтаксичної композиції та супутніх ситуативних умов реалізації мовного відрізка роль інтонації стає вирішальною, і лексико-синтаксичні засоби підпорядковуються інтонаційним, виходячи на другий план та відтіняючи основне значення. Наприклад: "Well, he wasn't impressed with my filing system, with everything in one file. The first thing he wants me to do is to, er, to put it all in different files, one for each company, and order all the bills by date. I'm not looking forward to doing that." Тут інтонація передає модальне значення "скарга" відповідними інтонаційними маркерами (зниження регістра, гучності мови, використання низхідної шкали), які нейтралізують лексико-граматичні засоби.

Відрізняється ситуація, де лексико-граматичні засоби і інтонація є протилежноспрямованими у зіставленні з попередніми. Такі випадки відношення зустрічаються відносно рідко у мовленні. Інтоніація ви-

конує стилістичну функцію іронії, сарказму і має негативну конотацію, в той час коли окремо взяті лексико-граматичні засоби позитивні по своєму наповненню. Подібне інтонаційне оформлення виникає у ДСД у репрезентації мовленнєвих відрізків домінантами, чи в ОСД, коли співрозмовники спілкуються в режимі “рівноправ’я” (жартуючи). Наприклад, фраза “*You lucky thing*” після прослухання інформації про сумну подію. Специфічними інтонаційними актуалізаторами протилежноспрямованості лексико-граматичних засобів і інтонації служать зміни тембрального забарвлення голосу, зниження чи підвищення мелодичного регістру певних мовленнєвих відрізків, виникнення тонального контрасту між заядерною частиною синтагми та її попередніми сегментами та інші. Слухачу (або перекладачеві) дуже важливо вміти встановити “міжрівневі” мовні зв’язки, адекватно декодувати (і перекласти) почуту інформацію.

Висновком є ствердження, що інтонаційні маркери “жіночого” і “чоловічого” мовлення “взаємодіють” з їхньою соціальною роллю та гендером їхніх співрозмовників. Жінки і чоловіки, які належать до одного соціального статусу, дотримуються подібних інтонаційних моделей. Однак, в ОСД домінанти “підладжуються” під співрозмовника. У ДСД жінки-домінанти намагаються маніфестувати, що “жіночість” діє на рівні “мужності”, а чоловіки-домінанти відносяться до жінок-слухачів з повагою, співчуттям, як до слабої половини людства, саме тому вони використовують відповідні інтонаційні засоби: високій низхідний тон у комбінації із східчастою шкалою у використанні чоловіків виражає власну зацікавленість чи захоплення розмовою, а низхідно-висхідний тон у комбінації із скандентною шкалою виражає неспокій, контраст (зіставлення), навіть докір, поранені почуття і т. д. В процесі фонетичного дослідження було виявлено залежність інтонаційного оформлення комунікативного типу фраз від емоційно-модального відношення жінок- та чоловіків-співрозмовців до комунікативної ситуації взагалі.

Таким чином, аналіз фонетичного дослідження показав, що інтонація у функції передавання гендерних маркерів тісно взаємодіє із: 1) статевою приналежністю комунікантів; 2) соціальним статусом комунікантів. Два вищезазначених чинники “диктують” подальше “розгортання” інтонаційного оформлення мовлення співрозмовників, а саме взаємодію інтонації з: 1) комунікативними типами висловлювань, які превалюють у мовленні жінок і чоловіків; 2) лексико-граматичними засобами оформлення висловлювань жінок і чоловіків; 3) емоційним станом комунікантів.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Городникова М. В. Гендерный фактор в распределении социальных ролей в современном обществе (на материале брачных объявлений) / М. В. Городникова // Гендерный фактор в языке и коммуникации : сб. науч. трудов. — Вып. 446. — М. : МТЛУ, 1999. — С. 36–44.
2. Королева Т. М. Интонация модальности в звучащей речи / Т. М. Королева. — К.: Вища шк., 1989. — 147 с.
3. Мартынюк А. П. Об отражении социальных ролей и психологических особенностей женщин в языке / А. П. Мартынюк // Вестник Харьковского Университета, 1986. — № 290. — С. 55–68.
4. Швейцер А. Д. К проблеме социальной дифференциации языка / А. Д. Швейцер // Вопросы языкознания, 1982. — № 5. — С. 39–48.
5. Jespersen O. The Woman / O. Jespersen // The feminist Critique of language: A Reader / ed. by D. Cameron. — Routledge : London, New York, 1998. — P. 225–241.
6. Labov W. The intersection of sex and social class in the cause of linguistic change / W. Labov // The Sociolinguistics Reader. — Vol. 2. (Gender and Discourse) / Cheshire I, Trudgill P. (eds.). — London, 1998. — P. 7–52.